

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์	การรับมือกับความเลื่อมและความเปราะบางต่อปัญหาดินเค็ม ในบ้านหอกลอง ตำบลหนองสิม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
ผู้เขียน	นางสาวอำพร ดัชฎยาวัตร์
ปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (ภูมิศาสตร์)
คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชูศักดิ์ วิทยาภัก อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมพร สง่าวงศ์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

บทคัดย่อ

การศึกษารับมือกับความเลื่อมและความเปราะบางต่อปัญหาดินเค็มในบ้านหอกลอง ตำบลหนองสิม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์หลักคือ (1) เพื่อศึกษากระบวนการที่ทำให้เกิดปัญหาดินเค็มและความขัดแย้งอันเนื่องมาจากปัญหาดินเค็ม (2) เพื่อศึกษารูปแบบการรับมือ การปรับตัว และการจัดการแก้ไขปัญหาดินเค็มของชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (3) เพื่อทำความเข้าใจวิธีการต่อรองความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้กระทำการกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดินเค็ม วิธีการศึกษาเป็นการวิเคราะห์จากข้อมูลเอกสาร การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการที่ทำให้เกิดปัญหาดินเค็มคือ การผลิตเกลือสินเธาว์ของนายทุนบริเวณอ่างเก็บน้ำหนองบ่อ ในระหว่างปี พ.ศ. 2512-2533 ทำให้เกิดการแพร่กระจายของดินเค็มออกเป็นวงกว้าง ทำความเสียหายแก่ไร่นาของชาวนา จึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวนากับนายทุนทำนาเกลือ และชาวนากับรัฐที่ไม่ตอบสนองในการแก้ไขปัญหาดินเค็ม

กระบวนการที่นำไปสู่ความเปราะบางของชุมชนในด้านต่างๆ มีส่วนทำให้เกิดความเลื่อมต่อการเกิดปัญหาดินเค็ม ได้แก่ ข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากร ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่ากัน และโครงสร้างทางสังคม นโยบายของรัฐ แรงกดดันในระดับมหภาคและจุลภาค เช่น การเพิ่มจำนวนของประชากร อำนาจของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ภาระหนี้สินของครัวเรือน นอกจากนี้เงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนมีความไม่มั่นคง ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การตั้งถิ่นฐานใกล้พื้นที่ดินเค็ม สภาพเศรษฐกิจภายในชุมชน และความอ่อนแอขององค์กรท้องถิ่น

เกษตรกรมีการรับรู้เกี่ยวกับปัญหาดินเค็มจากสาเหตุของการเกิดดินเค็ม ที่มาจากกระบวนการทางธรรมชาติและการทำงานของมนุษย์ร่วมกัน สำหรับในส่วนของการรับรู้ในด้านความรุนแรงของปัญหาดินเค็มพบว่า ระดับความรุนแรงของปัญหามีความสัมพันธ์กับประสบการณ์โดยตรงของเกษตรกร กล่าวคือเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการผลิตเกลือสินเธาว์ เช่น ที่นาเกิด

ดินเค็มและผลผลิตที่ได้ตกต่ำ มีระดับการรับรู้ในความรุนแรงของปัญหาสูงกว่าเกษตรกรกลุ่มอื่น การปรับตัวของเกษตรกรขึ้นอยู่กับเงื่อนไขในแต่ละช่วงเวลา นั่นคือการปรับตัวในระหว่างเกิดปัญหาดินเค็ม เกษตรกรหันไปเป็นแรงงานรับจ้างตมเกลือให้กับนายทุนเพื่อหารายได้เสริมจากช่วงที่ว่างงานในฤดูแล้ง ส่วนการปรับตัวของเกษตรกรภายหลังการเกิดปัญหาดินเค็มมี 3 รูปแบบคือ 1) การยอมรับความสูญเสีย เนื่องจากไม่มีทางเลือกมากนักด้วยการทำนาเหมือนเดิมแม้ทราบดีว่าผลผลิตจะได้รับความเสียหายจากดินเค็ม 2) การลดความสูญเสีย เช่น การปรับปรุงไร่นาด้วยการใส่ปุ๋ยคอกเพื่อบำรุงดิน 3) การแสวงหาแนวทางเลือกใหม่ แต่มิได้เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด เป็นเพียงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น ส่วนยุทธวิธีการรับมือกับความเสี่ยงต่อปัญหาดินเค็ม เกษตรกรมีการสร้างความหลากหลายทางอาชีพเพื่อลดความเสี่ยงทางด้านเศรษฐกิจด้วยการหาอาชีพเสริมต่างๆ สํารอง เพิ่มเติมจากอาชีพหลักคือการทำนา เช่น การรับจ้างทั่วไป เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย เพราะเมื่อเกิดปัญหาใดๆ ขึ้นมาก็ยังมีความมั่นคงทางด้านรายได้อยู่

Thesis Title	Coping with Risk and Vulnerability to Salinization in Ho Klong Village, Nong Sim Sub-district, Borabue District, Maha Sarakham Province	
Author	Ms. Amporn Dutthuyawat	
Degree	Master of Science (Geography)	
Thesis Advisory Committee	Assistant Professor Dr. Chusak Wittayapak	Advisor
	Assistant Professor Dr. Somporn Sangawong	Co-advisor

ABSTRACT

The objectives of this thesis “Coping with Risk and Vulnerability to Salinization in Ho Klong Village, Nong Sim Sub-district, Borabue District, Maha Sarakham Province” are: (1) to examine the processes of salinization and conflicts due to the salinity; (2) to investigate the ways the farmers coping, adapting and managing soil salinity problems in the community since from past until present; (3) to understand the negotiation process between the villagers and the other social groups involved with salinity problems. This study collected data from various documentations, applied a geographic information system and conducted field survey. The major results are summarized as follow. The salinity problem during 1969-1990 was caused by the production processes induced by the outside investors. As a result, areas of salinization have extended to a larger scale. It has destroyed the cultivated areas of the farmers. This problem led to conflicts between the farmers and the investors and between farmers and government agencies.

Social processes in a community have exposed the farmers to risk and vulnerability of salinity. These included constraints in access to resources, unequal power relation and social structures, government policies, pressure at the macro and micro levels, such as increase of the population, the capitalist relation of production and debts. Moreover, conditions that made the farmers vulnerable to salinization included physical environment, settlement location on the saline soil, economic situations in the community and inefficiency of local organizations.

Farmers perceived about the causes of salinity problem from the natural processes and human activities. Levels of perception on the severity of salinity problems were related to the

farmers' direct experiences with salinity problem. Farmers whose cultivated areas were damaged by salt production such as a decline of productivity had higher level of perception of the severity than those from other groups.

Adaptations of farmers to salinity situation varied according to the condition in each period. For example, at the beginning of salinization the villagers gained employment from the investors in salt production during the dry season. The adaptive actions of farmers after the salinity crisis were classified into three patterns: 1) acceptance of the losses as they had no alternatives; 2) minimizing the losses through soil improvement by applying organic fertilizer; 3) seeking new alternatives for survival without completely changing the livelihood.

Strategies to cope with the risk of salinity problems were mainly based on the diversification of income earnings to supplement farming livelihood. These included wage labor, animal husbandry and itinerant trading.